

bâ'ir; Şerhu hadîsi "ihfazillâhe yah-fazke"; Risâle fi'l-hadîs "es-sa'idü Sa'id fi ba'ni ümmih"; Ref'u'l-iltibâs 'an buğyeti'n-nâs fi ahkâmî't-tahâre ve'l-encâs; Şerhu 'İlmihâl (Şam müftülerinden Emîn el-Cündî'nin ilmihali üzerine yazılan şerhtir); Tahrîrû'l-akvâl fi't-tehalluş min mahzûreti'l-ef'âl; Mir'âtü's-süllâk li-mübtegi's-sivâk; Sülle-mü'l-vüşûl li'l-felâh ve'l-hayri'l-mübîn bi-ihdâ'i şevâbi'l-a'mâl li'n-nebî ve'l-mü'minîn; Tebşîratü's-sâlikîn bi-hüsni'l-edeb fi zivâci'n-nebî es-Seyyide Zeyneb; Negrü'd-dürer 'alâ Mevlidi İbn Hacer (İbn Hacer el-Heytemî'nin Muhtaşarü'n-ni'meti'l-kubrâ 'ale'l-âlem bi-mevlidi seyyidi veledi Âdem adlı eserinin şerhidir); Tenbîhu zevî'l-İrşâd fi nefyi'l-hulûl ve'l-ittihâd; ed-Dürü'l-eclâ bi-şerhi'd-devri'l-a'lâ. Son iki eser, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye nisbet edilen hulûl ve ittihad anlayışını reddedip onu savunmak amacıyla yazılmıştır. Müellifin bunlardan başka daha çok tasavvuf konularında küçük bazı risâleleri de vardır. Tamamı yazma halinde olan eserlerinin nüshaları Şam Zâhiriyye ve Âli-Âbidîn kütüphanelerinde bulunmaktadır (M. Abdüllatif Sâlih el-Ferfûr, s. 15-16).

BİBLİYOGRAFYA :

Zirikî, *el-A'lâm*, I, 147; Kehlâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, I, 277; Zekî Mücâhid, *el-A'lâmü's-Şarkıyye*, Kahire 1963, II, 80; Ahmed Teymur Paşa, *A'lâmü'l-fikri'l-İslâmî fi'l-'asri'l-hadîs*, Kahire 1387/1967, s. 253-256; Hâlid Reyân, *Fihrisü mahfûzâti Dâri'l-kütübî'z-Zâhiriyye: Târîh*, Dimaşk 1393/1973, II, 531; M. Edîb Âli Takıyyüddin el-Hüsni, *Kitâbu Müntehabâtü't-tevârîh li-Dimaşk*, Beyrut 1399/1979, II, 702-703; M. Mutî el-Hâfız, *Fihrisü mahfûzâti Dâri'l-kütübî'z-Zâhiriyye: el-Fikhü'l-Hanefî*, Dimaşk 1401/1980, I, 396-397; a.mlf. - Nizâr Abâza, *Târîhu 'ulemâ'i Dimaşk*, Dimaşk 1406/1986, I, 63-67; M. Abdüllatif Sâlih el-Ferfûr, *A'lâmü Dimaşk*, Dimaşk 1408/1987, s. 15-16; Abdülemir Selim, "İbn Âbidîn", *DMBİ*, IV, 168-169.

İLYAS ÜZÜM

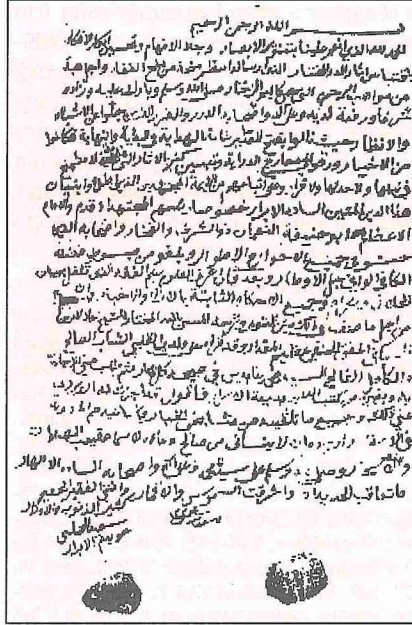
İBN ÂBİDÎN, Muhammed Emîn

(ابن عابدین، محمد أمين)

Muhammed Emîn b. Ömer
b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşkî
(ö. 1252/1836)

Son dönem Hanefî fakihlerinin
önde gelenlerinden.

1198 (1784) yılında Şam'da doğdu. Hz. Hüseyin'in soyundan olup babaannesesi *Hulâsatü'l-eşer* müellifi Muhibbî'nin kızıdır. Zühd ve takvâsından dolayı Âbidîn

Muhammed Emîn İbn Âbidîn'e hocası Saîd el-Halebî'nin verdiği icâzet (M. Mutî el-Hâfız - Nizâr Abâza, I, 427)

lakabıyla tanınan beşinci dedesi Muhammed Selâhaddin'e nisbetle İbn Âbidîn diye anılmıştır. İbn Âbidîn Şam'da Muhammed Saîd el-Hamevî'den kıraat dersi aldı ve kıraate dair bazı temel metinleri ezberledi. Bu hocasından ayrıca sarf, nahiv ve Şâfiî fıkhi okudu; Şâfiî fıkhiına dair ez-Zübed'i ve diğer bazı eserleri ezberledi. Daha sonra Muhammed Şâkir es-Sâlimî el-Akkâd'dan akfî ilimleri tahsil edip hadis ve tefsir dersleri alan İbn Âbidîn Hanefî mezhebine geçerek bu hocasından *el-Bahrü'r-râkî*, *el-Hidâye* ve diğer bazı eserleri okudu. Haskefî'nin *ed-Dürü'l-muhtâr*'ını okurken hocasının vefatı üzerine (1222/1807) eserin kalan kısmını hocasının talebesi Muhammed Saîd el-Halebî'nin yanında tamamladı. Akkâd onu kendi hocalarının derslerine de götürmüş ve Muhammed el-Küzberî, Ahmed el-At-târ, Muhammed Necîb el-Kalaî ve Muhammed Abdürresûl el-Hindî gibi hocalarından ona icâzet almıştır. İbn Âbidîn, daha on yedi yaşında iken *el-Kâfi fi'l-'arûz ve'l-kavâfi* adlı eseri şerhetti. Hocası Akkâd'ın sağlığında *Nesemâtü'l-es-hâr*, *Fetihu rabbi'l-erbâb*, *Ref'u'l-isti-bâh 'an 'ibâreti'l-Eşbâh* adlı eserleriyle Akkâd'ın isnadlarına dair *el-'Ukûdü'l-le'âlî fi'l-esânidi'l-'avâlî* adlı bir fihrese kaleme aldı.

Akkâd vasıtasıyla Kâdiriyye, Şeyh Hâlid el-Bağdâdî vasıtasıyla Nakşibendiyye tarikatına intisap eden İbn Âbidîn ayrıca Sâlih el-Füllânî, Muhammed el-Emîr el-Misrî, Hibetullah el-Ba'î, Abdülkâdir b. İsmâil en-Nablusî ve İbrâhim b. İsmâil en-Nablusî'den ders aldı (hocalarından aldığı bazı icâzetler için bk. Muhammed Mutî el-Hâfız - Nizâr Abâza, I, 408, 417-418, 427-429). Yetiştirdiği talebeler arasında oğlu İbn Âbidinzâde Alâeddin Muhammed, Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, Muhammed b. Hasan el-Baytâr, Ahmed İslâmbolî, Abdülkâdir el-Halâsî, Ali el-Murâdî, Abdülhalim Molla, Muhammed Câbizâde ve Muhammed el-Halvânî gibi âlimler sayılabilir. Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey ve müfessir Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî de kendisinden icâzet almışlardır.

İbn Âbidîn 1235 (1820) yılında hacca gitti. Müftü Hasan el-Murâdî zamanında fetva emînlîği görevinde bulundu. 21 Rebiülâhîr 1252 (5 Ağustos 1836) tarihinde Şam'da vefat etti ve Bâbüssağır Kabristanı'na defnedildi. Vefat tarihinin 1258 (1842) olarak gösterilmesi (*EI*² [İng.], III, 695) doğru değildir.

Eserleri. 1. *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. Timurtaş'ın (ö. 1004/1596) Hanefî fıkhiına dair *Tenvîrû'l-eb-şâr* adlı eserine Alâeddin el-Haskefî'nin *ed-Dürü'l-muhtâr* adıyla yaptığı şerhin hâşiyesidir. İbn Âbidîn, bir şerh olmasına rağmen oldukça veciz bir üslûpla kaleme alınan *ed-Dürü'l-muhtâr*'ın ibarelerini açıklarken sahih, mutemet, zayıf ve tenkit edilen görüşlere işaret etmiş, hükümlerin delillerini incelemiş, daha önce açıklığa kavuşturulamayan bazı meseleleri çözmeye çalışmıştır. Bu arada başvurduğu eserlerdeki yanlışları da düzeltmiştir. Eserin telifinde hemen bütün Hanefî kaynaklarından faydalanan İbn Âbidîn diğer mezheplerin temel kaynaklarına da müracaat etmiştir. Çeşitli baskıları yapılan *Reddû'l-muhtâr* (I-V, Bulak 1272, 1286, 1299; Hindistan 1288; İstanbul 1291, 1307; Kahire 1263, 1307, 1317, 1323; I-VIII, Kahire 1386, son iki cilt oğlunun tekmlilesidir; nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavviz, I-XIV, Beyrut 1415-1418/1994-1998, XI-XII. ciltler İbn Âbidinzâde'nin tekmlilesi, XIII-XIV. ciltler Râfiî'nin ta'likatıdır) Türkçe'ye de çevrilmiştir (I-XVII, İstanbul 1982-1988; I-IX, Ahmet Davudoğlu; X, A. Davudoğlu - Mehmet Savaş; XI-XII, M. Savaş; XIII-XV, Mazhar Taş-

kesenlioğlu; XVI-XVII, M. Taşkesenlioğlu – Hüseyin Kayapınar). Hamdi Döndüren tarafından hazırlanan fihrist ve terimler sözlüğü ile Ahmet Özel ve Yahya Semiz'in çalışması da (aş. bk.) bu tercüme ek bir cilt halinde yayımlanmıştır (İstanbul 1988). İbn Âbidîn, "Kitâbü's-Şehâdât"ın sonundaki "Mesâilü Şettâ"dan "Kitâbü'l-İcâre"nin başına kadar olan bölümü (şehâdât, vekâlet, da'vâ, ikrâr, sulh, mudârebe, îdâ, âriye ve hibe kitapları) temize çekmeye fırsat bulamadan vefat ettiği için eserin basımı sırasında bu bölüm oğlu tarafından temize çekilmiştir. İbn Âbidînzâde, Ahmed Cevdet Paşa'nın ısrarı üzerine bu bölümü tamamlamak amacıyla *Kurretü 'uyûni'l-ahyâr li-tekmileti Reddî'l-muhtâr* adıyla bir tekmile (Bulak 1299, 1326; Kahire 1307, 1321, 1386/1966; İstanbul 1293), Abdülkâdir b. Mustafa er-Râfîi de esere *Tahrîrû'l-muhtâr li-Reddî'l-muhtâr* (*Tahrîrâtü'r-Râfî'i*, Kahire 1323) adlı bir ta'likat yazmıştır. Ahmed Mehdî el-Hidr, modern hukuk sistematüğünü de göz önüne alıp *Reddû'l-muhtâr*'ın bir konu fihristini yapmış (*Fihrisü İbn 'Âbidîn*, baskı yeri yok, 1962), Ahmet Özel ile Yahya Semiz, *Reddû'l-muhtâr* yanında müellifin *el-'Ukûdû'd-dürriyye ve Mecmû'atü'r-resâ'il*'ini esas alarak *İbn Âbidîn'in Kaynakları* adıyla bir mezuniyet tezi hazırlamışlardır (1977, Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi). Ayrıca Küveyt Evkaf Bakanlığı *Reddû'l-muhtâr*'ın Bulak 1272 baskısından hareketle bir konu indeksi yayımlamıştır (*Fihrisü Hâşiyetü İbn 'Âbidîn*, Küveyt 1406/1986).

2. *el-'Ukûdû'd-dürriyye fi tenkihî'l-Fetâvâ'l-Hâmidîyye*. Hâmid b. Ali el-İmâdî ed-Dimaşkî'ye (ö. 1171/1757) ait eserin yeniden düzenlenmiş şeklidir. İbn Âbidîn, Hâmid Efendi'nin Şam müftülüğü sırasında verdiği fetvaları ihtiva eden bu eserin en güvenilir kitaplardan biri olduğunu, ancak tertibinin güzel olamaması, tekrarların bulunması ve çok bilinen meselelere de yer verilmesi gibi sebeplerle eseri kısaltıp yeniden düzenlediğini belirtmektedir. Serkîs ve Brockelmann'ın bu eseri Hâmid b. Muhammed el-Konevî'ye (ö. 985/1577) nisbet etmeleri (*Mu'cem*, I, 739; *GAL Suppl.*, II, 644-645) doğru değildir. *el-'Ukûdû'd-dürriyye* birkaç defa basılmıştır (I-II, Bulak 1300; Kahire 1310). 3. *Nesemâtü'l-es'hâr*. Ebû'l-Berekât en-Neseffî'nin (ö. 710/1310) fıkıh usulüne dair *Menârü'l-envâr* adlı eserine Haskeffî'nin *İfâdatü'l-envâr* adıyla yazdığı şerhin hâşiyesidir (İstanbul 1300; Kahire 1328, 1399/1979). 4. *Minhâtü'l-hâlik 'ale'l-Bahrî'r-*

râ'ik. Yine Ebû'l-Berekât en-Neseffî'nin fıkıha dair *Kenzü'd-dekâ'ik* adlı eserine Zeynüddin İbn Nuceym'in *el-Bahrü'r-râ'ik* adıyla yazdığı şerhin hâşiyesi olup bu şerhin kenarında basılmıştır (I-VIII, Kahire 1311; I-IX, nşr. Zekeriyâ Umayrât, Beyrut 1418/1997). 5. *Nüzhetü'n-nevâzîr 'ale'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*. Zeynüddin İbn Nuceym'in *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*'inin hâşiyesi olan eser, İbn Âbidîn'in talebesi Muhammed b. Hasan el-Baytâr tarafından hocasının kitap üzerindeki notlarının derlenmesiyle meydana getirilmiştir. Kitap Muhammed Mutî' el-Hâfız tarafından *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* ile birlikte neşredilmiştir (Dimaşk 1403/1983, 1406). 6. *Mecmû'atü resâ'il İbn 'Âbidîn*. Müellifin çeşitli konularla ilgili otuz iki risâlesini ihtiva etmektedir (I-II, İstanbul 1325). Bu risâleler ayrı ayrı olarak 1301 ve 1302 yıllarında Dimaşk'ta yayımlandığı gibi (Serkîs, I, 151-154) *'Ukûdû resmî'l-müftî* (İstanbul 1287, müellifin şerhiyle birlikte) ve *el-Fevâ'idü'l-'acibe fi fî'râbi'l-kelimâtî'l-ğaribe* (Mekke 1301; nşr. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Beyrut 1410/1990) adlı risâlelerin başka baskıları da yapılmıştır. 7. *'Ukûdû'l-le'âli fi'l-esânidi'l-'avâli*. Hocası Muhammed Şâkir'in isnadlarına ve icâzet aldığı hocalarının biyografilerine dairdir (İstanbul 1287; Dimaşk 1302).

İbn Âbidîn'in diğer eserleri şunlardır: *Hâşiyetü'l-Beyzâvî*, *Hâşiyetü'l-Mu'avvel*, *Hâşiyetü'l-Mültekâ*, *Hâşiyetü'n-Nehri'l-fâ'ik*, *Şerhu Nüzheti'l-hisâb*, *Zeylû Silki'd-dürer*, *Şerhu'l-Kâfi fi'l-'arûz ve'l-kavâfi*, *Nazmü Kenzi'd-dekâ'ik*, *Fethu rabbi'l-erbâb 'alâ Lüb-bi'l-elbâb bi-şerhi Nüzheti'l-'râb*, *ed-Dürerü'l-muğiyye fi şerhi nazmî'l-Ebhuri's-şîriyye*, *Ref'u'l-enzâr 'ammâ evredehü'l-Halebî 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, *Fetâvâ* (son dört eserin yazma nüshaları için bk. *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* [nşr. M. Mutî' el-Hâfız], neşredenin girişi, s. 26).

Muhammed Abdüllatif Sâlih el-Ferfûr, Câmîatü'l-Ezher külliyyetü's-şer'ia ve'l-kânûn'da *İbn 'Âbidîn ve eseruhû fi'l-fıkıh* (I-III, 1978) adıyla bir doktora çalışması yapmışsa da eser henüz basılmamıştır. Tilman Nagel de İbn Âbidîn'in görüşlerinden hareketle, İslâm modernizminin temellerinin Sünnî düşünce geleneğinde mevcut olduğunu bir makalesinde ele almıştır ("Autochthone Wurzeln des Islamischen Modernismus Bemerkungen zum Werk des Damaszeners İbn 'Âbidîn (1784-1836)", *ZDMG*, CXLVI/1, 1996, s. 92-111).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* (nşr. M. Mutî' el-Hâfız), Dimaşk 1403/1983, neşredenin girişi, s. 21-27; İbn Âbidînzâde, *Kurretü 'uyûni'l-ahyâr*, Kahire 1321, I, 5-10; Mehmed Zihni, *Kitâbü'l-Terâcim*, İstanbul 1304, s. 90-91; Serkîs, *Mu'cem*, I, 150-154, 265, 739; II, 1979-1980; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 264, 428, 434, 644-645, 773-774; Zirikli, *el-A'lâm*, VI, 267; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, IX, 77; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 839-841, 869-870; Abdürrezzâk el-Baytâr, *Hilyetü'l-beşer fi târihi'l-karni's-sâlis 'aşer* (nşr. M. Behcet el-Baytâr), Dimaşk 1382/1963, III, 1230-1239; Halil Merdem Bek, *A'yânü'l-karni's-sâlis 'aşer fi'l-fıkı ve's-siyâse ve'l-ictimâ'*, Beyrut 1977, s. 36-39; Ma'a'l-Mektebe, s. 364; Ahmet Özel, *Haneffî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 145-149; M. Mutî' el-Hâfız – Nizâr Abâza, *'Ulemâ'ü Dimaşk fi'l-karni's-sâlis 'aşer el-hicrî*, Dimaşk 1412/1991, I, 406-430; M. Cemil eş-Şattî, *A'yânü Dimaşk*, Dimaşk 1414/1994, s. 252-255; Ahmed Fâiz el-Hımsî, "el-'Uzamâ'u'llezine düfinü fi Dimaşk ev mâtu fihâ", *el-Hauliyyâtü'l-eseriyetü'l-'Arabîyyetü'l-Sûriyye*, XXXV, Dimaşk 1985, s. 355; Kenneth M. Cuno, "Was the Land of Ottoman Syria Miri or Milk? An Examination of Juridical Differences within the Hanafi School", *St.I*, LXXXI/1 (1995), s. 137-142; Abdülemir Selim, "İbn 'Âbidîn", *DMBİ*, IV, 168; [ed.], "İbn 'Âbidîn", *Eİ²* (İng.), III, 695.

AHMET ÖZEL

İBN ÂBİDÎNZÂDE

(ابن عابدین زاده)

Alâüddin Muhammed b. Muhammed
Emîn b. Ömer el-Hüseynî
ed-Dimaşkî
(ö. 1306/1889)

Haneffî fakihi
İbn Âbidîn'in oğlu,
Mecelle Cemiyeti üyesi.

3 Rebiülâhîr 1244 (13 Ekim 1828) tarihinde Şam'da dünyaya geldi. Doğduğu ay bizzat kendisi tarafından ve bazı kaynaklarda (*Kurretü 'uyûni'l-ahyâr*, VII, 13; M. Abdüllatif Sâlih el-Ferfûr, s. 288) rebîülâhîr olarak belirtilmişse de bazı eserlerde rebîülevvel (eylül) diye kaydedilmektedir (M. Cemil eş-Şattî, *A'yânü Dimaşk*, s. 327; Abdürrezzâk el-Baytâr, III, 1335). İbn Âbidînzâde, sekiz yaşında iken kaybettiği babasının yanında öğrenimine başladı. Ayrıca Şam ulemâsından babasının talebesi Muhammed Hâşim et-Tâcî, Abdurrahman el-Küzberî, Abdurrahman et-Tîbî, Hasan eş-Şattî, Hasan el-Baytâr, Hâmid el-Attâr ve Saîd el-Halebî; Mısır ulemâsından Ezher şeyhi İbrâhim el-Bâcûrî, Şeyh Muhammed İliş ve İbrâhim es-Sekkâ; Hicaz ulemâsından Cemâl el-Mîrganî, Muhammed el-Kütübî, Mekke Şâfiî müftüsü Şeyh Ahmed b. Zeynî Dahlân ve Medine'de mü-